

KITOKS POŽIŪRIS Į LENKUS ANTANO ŠKĖMOS ROMANE „BALTA DROBULĖ“

Loreta Mačianskaitė

ABSTRACT

The article is devoted to present the literary research results on another view of Poles in the novel ‘The White Shroud’ by Antanas Škėma (1910-1961). The negative image of Poles has been predominant in Lithuanian literature from the late 19th to the end of the 20th century and is linked to the stereotypical views of a very close ethnic community and to the traditional opposition of an ideal village to the corrupt manor-house. Antanas Škėma represents another paradigm in which characters of the Polish origin are associated with the values of high culture as opposed to the cultural unawareness and the parochial conceit of the Lithuanian peasantry. Škėma’s novel *The White Shroud* holds its significance to Lithuanian culture for a number of reasons. A different view towards Polish cultural values – and the independent stance of the author on the issue – is one of them.

KEY WORDS: Antanas Škėma, Lithuanian literature, novel, late 19th C., image of Poles, cultural values, Lithuanian peasantry.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami literatūrologinių tyrimų duomenys apie alternatyvų požiūrį į lenkų įvaizdį Antano Škėmos (1910–1961) romane *Balta drobulė*. Nuo XIX a. antrosios pusės iki pat XX a. pabaigos lietuvių literatūroje su retomis išimtimis vyravo stereotipinis neigiamas lenkų įvaizdis. Lenkai dažniausiai buvo vaizduojami kaip uždari, pasipūtusi ir aišktingų dvarponių bendruomenė. A. Škėma savo kūryboje pateikia kitokias literatūrinių personažų paradigmas. Lenkai jo romanuose – aukštos kultūros, kilnūs, didžiavasiški. Tuo jie priešpriešinami kitokiai – kaimiškai – lietuvių baudžiauninkų kultūrai. A. Škėmos romanas *Balta drobulė* išryškina ir atspindi teigiamas šių abiejų kultūrų charakteristikas ir tuo yra nusipelnęs tiek lenkų, tiek lietuvių XX a. vidurio literatūrai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Antanas Škėma, lietuvių literatūra, romanas, XIX a. pabaiga, lenkų įvaizdis, kultūrinės vertybės, lietuvių valstietija.

*Dr. Loreta Mačianskaitė, Lithuanian Literature and Folklore Institute
Antakalnio str. 6, LT-10308 Vilnius, Lithuania
E-mail: loryte@takas.lt ; loretam@liti.lt*

Įtampa tarp lietuvių ir lenkų tautų kilo XIX a. antroje pusėje, kai lietuvių tautinis judėjimas iškėlė nepriklausomos Lietuvos valstybės idėją ir ėmėsi įgyvendinti savarankiškos politikos bei kultūrinio suverenumo programą. 1863 m. sukilimo pralaimėjimas pakeitė požiūrį į žlugusios Lietuvos-Lenkijos valstybės atkūrimo tikslą, o 1883 m. pradėjęs eiti laikraštis „Aušra“ galutinai atskyrė lietuvių tautos likimą nuo unijos su Lenkija projektą. Vytautas Kubilius pažymi, kad bundančiam kraštui reikėjo savo reikšmės ir galybės vizijos, nors ir nukeltos į praeitį. Aušrininkai šią viziją pavertė romantiniu mitu, supintu iš realių faktų, mokslinių hipotezių ir naivios tautinės savigarbos (Kubilius 1993:60). Tuo metu tapo gyvybiškai svarbu atsiplėšti nuo lenkų kultūrinės tradicijos, tad pradėta kurti kilnaus lietuvių mitologija, o lenkus imta laikyti priešais. Konfliktą aštrino skirtingai įsivaizduojama istorinė ateitis: lenkų tautinio judėjimo vadovai svajotojo apie Lenkijos valstybę, apimančią daugumą tokią teritoriją, kokia buvo iki trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, o tokia perspektyva lietuviams buvo radikalai nepriimtina. Lietuvių literatūroje nuo XIX a. antrosios pusės išsigalėjo ir beveik iki pat XX amžiaus vidurio dominavo neigiamas požiūris į lenkus (išdavikai, paleistuviai, apgavikai, tuščiagarbiai); blogo lenko įvaizdis dažniausiai būdavo susijęs su unijine praeitimi ir teritorinėmis pretenzijomis bei su uždara lietuvių bendruomenės stereotipais ir tra-

dicine idealaus kaimo – ištvirkusio dvaro priešprieša. Lietuvių ir lenkų santykiai buvo galutinai sugadinti Lenkijai užgrobus Vilnių, ir tai dar labiau sustiprino lenkų niekinimo ar demonizavimo tendencijas. Vilniaus okupacijos padariniai buvo juntami ir Antrojo pasaulinio karo metais, ir net po jo, tiesa, tuomet aktualesnė tapo lietuvių ir rusų priešprieša.

Antano Škėmos (1910–1961) kūryba šiame kontekste ryškiai išsiskiria. 1952 m. JAV parašytame svarbiausiame jo romane *Balta drobulė*, vaizduojančiame sudėtingą XX amžiaus egzilio meni-ninko likimą. Čia nerasime įprastos polonofobijos, priešingai – lenkų kultūros ženklai pateikiami su aiškia pasakotojo simpatija. Tokio galvojimo ištakos susijusios su rašytojo biografijos aplinkybėmis: jis gimė Lodzėje (1910), motina buvo lenkų kilmės, vaikystę Škėma praleido Rusijoje ir Ukrainoje, kur, patekęs į nelietuvišką aplinką, išvengė antilenkiškų nuostatų poveikio. Šiuo aspektu įdomi detalė iš autobiografinių novelių ciklo *Saulėtos dienos*: Rostovo prie Dono kiemo vaikai mažąjį Martynuką ir kitus atvykėlius įvardija ne pagal tautinius požymius, o pagal religinius; tarp lietuvių ir lenkų skirtumas nedaromas ir abiejų tautų atstovai šaukiami katalikais (Škėma 1994:125). Tikriausiai ne visai įprasta rašytojo biografija ir internacionalinė vaikystės aplinka lėmė ir vėlesnes nuostatas: principinį reikalavimą neužsidaryti vienos kultūros rėmuose (anot Škėmos, – *gete*), būti atviriems ir tolerantiškiems, nepasiduoti stereotipų ir aklos meilės savo tautai pavojams. Išėjimoje rašytuose eseistiniuose straipsniuose Škėma šaiposi iš patriotiškai angažuotos kultūros sąjūdžio dėl kritinės savirefleksijos trūkumo ir pažymi:

... minėtasis literatūrinis sąjūdis pasiskelbė grynai „lietuviškas“, savo egzistencijos syvus čiulpdamas iš antraeilių rusų ir lenkų (devyniolikto amžiaus pabaigos) (Škėma 1994a:398–399).

Škėma kritikuoja ne lenkiškos ar rusiškos kultūrų įtaką, o iš ten atkeliavusias literatūrinės klišes, kurias epigonai perimdavo akiai, tik suteikdavo kitą, šį kartą jau lietuvišką, patriotinį turinį. Tyrinėtojas Jonas Lankutis rašo, kad Nepriklausomoje Lietuvoje

... formuojant teatro repertuarą, ne vienu atveju norėta jį kreipti ir siaura oficialaus paradiškumo linkme. Paradiškas nuotakas daugeliui inteligentų tuo metu žadino pasididžiavimas ką tik susikūrusia Lietuvos valstybe, tikėjimas jos šviesia ateitimi, valdžios sluoksnių skelbiami tautinės vienybės šūkiai (Lankutis 1988:226–227).

Romane *Balta drobulė* randame kaip tik tokio pobūdžio dramų karikatūras, įrašytas į pagrindinio personažo Antano Garšvos tėvo portretą:

Ir mano tėvas rašė dramas. Jos buvo žiaurios, kruvinos ir efektingos. Teigiamuosius ir neigiamuosius personažus jis skirstė tautybėmis. Lietuvis – doras, lenkas – išdavikas, rusas – sadistas. Veikalo herojė, lenko ponaičio išniekinta iki nėštumo, skandindavosi skylėje grindyse (Nemune), ir ten pat (skylėje) tupis berniukas kilsterėdavo selterio butelį, ir iš jo tyško lašai nuo paskenduolės kūno (Škėma 1994:295–296).

Ironizuojama ne tik mėgėjiška tėvo dramų kūryba, bet ir visuomenei sakomos patriotinės prkalbos: šaipomasi iš jų siužeto bei iš patiklių klausytojų, kurie leidžiasi užburiami emocingų oracijų ir vos ne kūniškai tapatinasi su lenkų kankinamais lietuvių patriotais (žagsintis būgnininkas išsigandęs žiūri į savo būgną, lyg tai būtų jo pilvas):

Vilniaus lenkai įsiviliodavo lietuvių patriotus į specialias tardymo kameras ir pildavo jiems vandeni pro nosis, patriotų pilvai išsipūsdavo kaip orkestriniai būgnai (Škėma 1994:297).

Neapykanta lenkams vis dėlto nenuslopina tėvo aistros lenkų smuiko virtuozo ir kompozitoriaus Henriko Wieniawskio kūrybai; ironišku pasakotojo požiūriu, tokios muzikos manieringumas ir paviršutiniški efektai lygiavertiški patriotinių kalbų pretenzijoms į giliamintiškumą:

Jo kalbos tema, kaip ir dramose, buvo rusų ir lenkų neigiamosios savybės. Jo kalbos piešinyje – čigoniškosios Wieniawskio variacijos. Jis ir čia naudojo savo išengiamąjį *pizzicato*. Tarytum jo kalba neparuošta, tarytum jis tik dabar ieško reikalingų žodžių, ir šis nuduotas ieškojimas įsisunkdavo į klausytojų sielas, ir klausytojų sielos suaidėdavo *pizzicato*, ir jie juto, kad kalbėtojas sukaupe savyje brangų ir reikšmingą turinį (Škėma 1994:297).

Prastam tėvo skoniui, visus jo veiksmus persmelkusiam melui oponuoja subtilus aristokratiškos motinos paveikslas. Tiksliai jos genealogija Garšvai nežinoma, nekelia abejonių tik kad ji buvo bajoriškos kilmės ir turėjo herbą su stačia žuvimi (Škėma 1994:373). Bajorystės motyvas plėtojamas visame kūrinyje; jis užmezgamas jau pačiame romano įvade, kur keltuvininkas Garšva, eidamas į savo viešbutį Niujorke eilinei darbo dienai, žiūri į motinos padovanotą senelės žiedą ir mintimis persikelia į garbingą giminės praeitį, bendrą Lietuvos ir Lenkijos sukilimą:

Žiede išgraviruota: 1864 metai, sukilimo metai. Šviesiaplaukis bajoras pagarbiai suklypo prie moters kojų. Gal aš mirsiu, gerbiamoji ponija, jei žūsiu – paskutiniai mano žodžiai bus – aš jus myliu, atleiskite už drąsą, aš myliu tave... (Škėma 1994:296).

Tiesioginių nuorodų į lenkišką motinos giminės liniją romane nėra, tačiau dėl akivaizdžios koreliacijos tarp bajoriškosios ir lenkiškosios izotopijų ši sąsaja gimsta vidinių teksto ryšių sąveikos procese. Motina nuo vaikystės daro lemiamą poveikį Garšvos tapatybės formavimuisi: įdiegia humanistinės kultūros vertybes, aristokratišką garbės, išdidumo sampratą, ištikimybę savo idealams (Garšvos vaikystės prisiminime išskyla motinos mūvimas senelės žiedas, kurio nevalia nusimauti, nes „tai prilygtų piršto nupjovimui“ (Škėma 1994:374). Prigimtinis motinos aristokratiškumas erzina tėvą, provincialaus lietuviško miestelio mentaliteto atstovą, o jo neapykanta prasiveržia pavydo scenomis dėl kažkada mylėto lenkų kilmės vyro:

Žinau, mėgsti lenkus. Nusilenks, rankutę cmakt, cmakt, melagingi komplimentai, ūsai ištepti fiksuotaru, trubadūriškas susižavėjimas. O iš tikrųjų – kiaulystė, lova, šeimos ardyimas. Muz-nie-rovskis. Neužmiršai? (Škėma 1994:375).

Vardan sūnaus ir šeimos garbės motina išsižadėjo savo tikrosios gyvenimo meilės ir šią išsižadėjimo programą kartoja suaugęs Antanas, atstumdamas mylimąsias, kai prasideda nervų ligos priepuoliai. Jo elgesį lemiantys motyvai – kilnumo ir išdidumo reikalavimai, aukos savimonė – perimti iš romantinės lenkų literatūros ir paveldėti iš bajoriškų protėvių, kaip ir fizinis panašumas į motiną.

Personažų santykiai romane modeliuojami antrininkystės principu (plačiau žr. Mačianskaitė 1998:129–155). Reikšmingiausia pozicija priklauso motinai, o vėliau jos teminį vaidmenį perima mylimoji Elena. Būtent Elenai norima padovanoti karneolio žiedą ir taip pripažįstama aukščiausia dovanojimo adresato vertė – ji simboliškai įrašoma į bajoriškos giminės moterų gretą ir prilyginama senelei (ar prosenelei), prie kurios kojų suklypo šviesiaplaukis bajoras. Elenos išorė atitinka aristokratės įvaizdį: pirštai tokie ploni, kad net senelės žiedą reikia susiaurinti; elegantiška apranga (vualis, pilka spalva) oponuoja vulgariai Amerikos merginų išvaizdai. Romano pabaigoje, kai Elena aplanko Garšvą viešbutyje, Garšvos bendradarbis O’Casey iš karto pripažįsta ypatingą Elenos

statusą, perima jos pasiūlytą bendravimo stilių ir elgiasi itin galantiškai, reikšdamas pagarbą ne tik asmeniškai jį sužavėjusiai moteriai, bet jos atstovaujamai kultūrinei tradicijai:

Kai O'Casey priartėja, Elena ištiesia jam ranką. „Aš žinau, Amerikoje neatsisveikinama rankų paspaudimu. Bet aš jums labai dėkinga. Šiandien - - -“ ji nebaigia ir nusišypso. O'Casey ima jos ranką ir bučiuoja. „Aš kilimo airis, madam. Aš gerbiu europėjinius papročius. Ir geriausios sėkmės.“ Ir O'Casey diskretiškai pasitraukia (Škėma 1994:421).

„Europiniai papročiai“ šiuo atveju sutapatinami su galantiškomis lenkų manieromis, kurios atrodo keistos dalykiškiems amerikiečiams. Rafinuoti santykiai tarp vyro ir moters, kurtuaziška elgsena, beje, nepriimtina ir lietuviams, „išsivadavusių vergų palikuonims“, kokiems atstovauja Garšvos tėvas, mušantis motiną, bet apsimetantis „senamadišku kavalieriumi“.

Trečią kartą romane bučiuojamos rankos figūrą randame Elenos pasakojime apie mirusių bajorų galvas. Vilniuje, Pylimo gatvėje, šviesiaplaukis vaikiną užaina į apleistą namą, pamato keistus žmones (lyg ant aksominių drabužių būtų uždėtos skulptūrinės bajorų galvos), prieina prie klavesinu skambinančios damos ir pabučiuoja jos ištiestą ranką. Elena prisipažįsta ponios veidą išsivaizdavusi kaip savąjį, šviesiaplaukis vaikiną teksto atmintyje asocijuoja šviesiaplaukį bajorą, suklypusį prie damos kojų (Škėma 1994:368–369). Pasakojimas apie bajorų galvas legitimuoja Garšvos ir Elenos meilės ryšį (susitikimas nulemtas aukštesnių jėgų, praeities, dvasinės giminytės); Garšvos fantazijose apie santuokinę laimę jų šeimos herbo emblema tampa mirusių bajorų galvos. Šis mistiškas pasakojimas įtvirtina Elenos priklausomybę aristokratiškų verčių sistema ir suartina jos ir Garšvos motinos paveikslus. Istoriją apie bajorų galvas Elena prisipažįsta išgirdusi vokiečių iš pusiau pamišusios lenkės, kurią

... trupučiukas lašinių, sviesto ir lenkų kalba nuteikė ją draugiškai (Škėma 1994:370).

Pats Garšva irgi moka lenkiškai, išleisdamas lenkų dvasininkus aštuonioliktame aukšte jis netikėtai prašneka lenkiškai:

„O sūnau!“, maloniai nustemba vienas ir iškelia ranką, lyg laimindamas (Škėma 1994:305).

Pasak Violetos Kelertienės,

... liftininkas Garšva uždarytas narve tiesiogiai kybo tarp Dievo karalystės aukštybėjų ir žmogaus būties žemai (Kelertienė 1993:597–598).

Keltuvo judėjimas aukštyn – žemyn simboliškai kartuoja kenčiančio Garšvos dvasios judesius ir arčiausiai „Dievo karalystės“ ar, kitaip sakant, arčiausiai savęs paties, savo aukščiausių tikslų jis pasijaučia viršutiniame – aštuonioliktame – aukšte, kur jį ir palaimina lenkų dvasininkai.

Protagonisto kūrybinius siekius atliepia alkoholinis lenkas Stanley, save vadinantis Garšvos antrininku. Garšva kankinasi neparašydamas eilėraščių knygos, nes jo pasaulis dūžta į šipulius, Stanley – muzikantas iš pašaukimo – geria, negalėdamas realizuoti savo talento, nes muzika nereikalinga Amerikai, vertinančiai tik pramogas ir lengvai suprantamą meną:

Mozartas? Aš negaliu atsisėsti prie instrumento. Noriu išrauti klavišus ir sulaužyti lentas. Žiūrėk, mano rankos dreba. Vieną kartą man pasiūlė groti elektriniais vargonais tavernoje. Tėvas sirgo, reikėjo pinigų. Ar girdėjai šią siaubingą dėžę? Elektriniais vargonais groti užsakymus. Prakeiktas pragaras. Yea. Tarytum Bachas arba Haendelis išprotėjo... (Škėma 1994:380).

Savo laimės Amerikoje neranda ir Stanley šeima – „tėvas miega ir girtas, ir blaivas“; „motina tebešoka mozūrą lenkų parties“. Stanley paveiksle jaučiame paslėptą naratoriaus užuojautą („žilas, nors jis dvidešimt septynerių metų“), tačiau išvaizdos aprašyme vyrauja ironiška interpretacija:

... rankos dreba, raustanti nosis išduoda Stanley senelį – subankrutavusį šlėkteleį kažkur iš Mozūrų krašto (Škėma 1994:364).

Vis dėlto net ir tapęs beviltišku girtuokliu Stanley išsaugo bajoriško atrodymo likučius: „jis tiesus ir plokščias“; jo veide įrašyta paslaptinga giminės praeitis, kuri netikėtai iškyla į paviršių pokalbio apie savižudybę metu:

„Ko delsi?“, klausia Garšva ir truputėlį nusigąsta, nes Stanley veidas surimtėja, kažkas neužčiuopiamai plono jo bruožuose. Gal tai praeities išdidumas, bajoriškasis kardas, ambicingas lūpų susiaurėjimas, įvairiaspalvis rūbas, kontušai ir konfederatka (Škėma 1994:365).

Klausimas apie savižudybę yra aktualus ir pačiam Garšvai, bet jį sulaiko mirties baimė, kuriai priešinamasi kūrybinėmis pastangomis palikti amžinybėje keletą vertingų eilėraščių. Skirtingai nuo Garšvos Stanley neturi jokių egzistencinių atramų: meilė, muzika, religija, tėvynė – viskas tapo nereikšminga prakticzizmo dvasia persmelktoje Amerikos realybėje:

Nepažįsti Amerikos, Stony. Mudu antrininkai, kurie ką tik susipažino. Aš nesversiu „už“ ar „prieš“. Kaip jūs – europiečiai (Škėma 1994:426).

Stanley nebesijaučia europiečiu, iš jo lenkiškumo telikęs būdo staigumas, muzikos pajautimas ir keli protėvių kalbos žodžiai, kuriais jis mėgaujasi kalbėdamas su Garšva. Jo lenkų kalbos žodynas labai ribotas – *dziękuje, ja kocham, idź srać, zasvistali – pojechali, psiakrew*, bet šie žodžiai jam labai svarbūs, pažadinami atmintyje kartu su prašnekusiu protėvių krauju, neleidžiančiu priimti nereikalingo žmogaus padėties ir provokuojančiu savižudybei. Su pasauliu jis irgi atsisveikina lenkišku keiksmu:

Stanley atsargiai perkelia kojas per turėklus. Jis nežiūri į vandenį. „Idź srać!“, sako jis ir smunka žemyn tylėdamas (Škėma 1994:427).

Garšva ir Stanley kultūriškai remiasi į tas pačias atramas; jų gyvenimai išreiškia du paraleliškus XX amžiaus menininko lemties variantus – išprotėti arba nusižudyti. Kelintos kartos emigrantas Stanley, skirtingai nuo neseniai atvykusio lietuvio, neturi iliuzijų dėl aukštos meno misijos, jo nešildo intymi prisiminimų užuovėja, nestiprina jungtys su garbinga protėvių istorija. Garšvą saugo tapatinimasis su tuo, kas jį pranoksta – romantinė bajoriška praeitis, prarasta Lietuva, modernistinio meno stovykla, europietiškas identitetas; jį stimuliuoja didelės ambicijos, įkvepia meilė ypatingai moteriai, tačiau prisirišimas prie istorijos traumų ir kūrybos sureikšminimas galiausiai išvaro iš proto. Pagal romano logiką, šimtametė humanistinė kultūra jau nebeturi perspektyvos tęstis XX amžiaus pabaigoje. Pirmiausia senųjų vertybių krachas pajaučiamas senutės laidotuvių Bavarijos DP stovykloje metu – klausydamasis klaidingai skambančio ir toje situacijoje absurdiško *Marche funébre*, Garšva regi lenkų romantiko Frederiko Chopino ligos viziją kaip senojo pasaulio mirties pranašystę:

Chopinas pargriuvo. Jo lakuoti bateliai sudrisko, marškiniai susilamdė, jis neteko mezginiuotų rankogalių, jis sutepė moliu stilingą veidą, jo garbanos prisivėlė žvyro, jis raudėjo balsu. Jis persišaldė. Džiova? Ne, džiova lėta. Chopinas susirgo mirtinu plaučių uždegimu (Škėma 1994:405).

Pagal romano logiką, klasikinės vertybės neturi ateities nei karo išniekintoje Europoje, nei viską suvirškinančioje Amerikoje. Garšvos vidiniame monologe kalbama apie senųjų simbolių nureikšminimą: žuvį iš motinos herbo praryja Anglijos liūtas, o jų hibridas ironiškai pavadinamas amerikonišku idealu (Škėma 1994:291).

Baltoje drobulėje menininko likimas gretinamas su XX amžiaus Golgota, moderniu nukryživimu išvarant kūrybišką asmenybę iš proto (Garšvos atveju) arba privedant jį prie savižudybės (Stanley). Tokia figūratyvizacija turi gilią kultūrinę šaknis ir istorinę logiką. Kaip aiškina Gintaras Beresnevičius knygoje *Ant laiko ašmenų*:

... nukryžiuoto ir mirtį nugalėjusio Kristaus įvaizdis tinka Lietuvai, Lenkijai, Airijai, Armėnijai, – pavyzdžiui, XIX a. pasaulį į visetą apjungusiai Britų imperijai – ne. Nei Vokietijai, nei Švedijai etc. (Beresnevičius 2002:148).

Žinoma, netinka šis įvaizdis ir Amerikai. Tačiau Škėmai pavyko parodyti, kaip „naujojo pasaulio“ fone išryškėja lietuvių ir lenkų tautų patyrimų panašumas, bendra ištikimybė Europos kultūrai, kančia dėl dvasinių vertybių nyksmo.

Balta drobulė galbūt yra vienintelis XX amžiaus lietuvių literatūros tekstas, kuriame buvo taip ryžtingai sulaužytas neigiamas lenko stereotipas ir atgaivintos daugiau kaip šimtmetį beveik nutylimos bendros dviejų kultūrų vertės. Romane unijinė aristokratiška tradicija aktualizuota gana netikėtame kontekste, ji priešpriešinama amerikiečių kultūriniam nesąmoningumui ir lietuvių tautiniams kompleksams. Įdomu, kad, regis, konservatyvistinio pobūdžio judesys, kviečiantis atsigręžti į bajorišką praeitį, romane atveria modernaus galvojimo kryptį, rodančią į ateitį ir numatančią mūsų dabartyje išylančius uždavinius. Tik posovietiniais laikais lietuvių intelektualų, o gal ir plačiosios visuomenės, požiūris į lenkus jau pradėjo smarkiau keistis. Lenkijos valstybinė politika, viena reikšmiškai palaikiusi Lietuvos nepriklausomybės siekį, išsklaidė abejones apie galimą klastą ir sąmokslą, imta naujai apmąstyti bendrą kultūrinį paveldą, atrandamas abiejų tautų mentalitetų ir patyrimų panašumas. Tačiau Škėmos romanas rašytas daugiau kaip prieš pusę amžiaus, ir anuomet tokiam požiūriui skleisti reikėjo nemaža drašos. *Balta drobulė* yra ir tas gana retas pavyzdys, liudijantis, jog nepriklausomos asmenybės gali išvengti net pačių populiariausių, rodos, visiems privalomų stereotipų, nes dvasios laisvė yra pats didžiausias turtas, kuris kultūrų grandinėje perduodamas iš kartos į kartą. Ir kiekviena – bajoriškoji, valstietiškoji, unijinė, egzilinė – grandis yra neįkainojamos vertės.

Literatūra

BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Ant laiko ašmenų*. Vilnius: Aidai, 2002.

KELERTIENĖ, Violeta. Tarp istorijos ir atsakomybės. In *Metmenų laisvieji svarstymai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.

KUBILIUS, Vytautas. *Romantizmo tradicija*. Vilnius: Amžius, 1993.

LANKUTIS, Jonas. *Lietuvių dramaturgijos tyrinėjimai*. Vilnius: Vaga, 1988.

MAČIANSKAITĖ, Loreta. *Antano Škėmos „Balta drobulė“: pasaulis ir diskursas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

ŠKĖMA, Antanas. *Balta drobulė*. In *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1994, t. 1.

ŠKĖMA, Antanas. Mirštąs literatūrinis sąjūdis. In *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1994(a), t. 2.

**ANOTHER VIEW OF POLES IN THE NOVEL *THE WHITE SHROUD*
BY ANTANAS ŠKĖMA****Loreta Mačianskaitė**

Lithuanian Literature and Folklore Institute in Vilnius

Summary

The negative image of Poles has been predominant in Lithuanian literature from the late 19th to the end of the end of the 20th century and is linked to the stereotypical views of a very close ethnic community and to the traditional opposition of an ideal village to the corrupt manor-house.

Antanas Škėma's *oeuvre* represents another paradigm in which characters of the Polish origin are associated with the values of high culture as opposed to the cultural unawareness and the parochial conceit of the Lithuanian peasantry. Such mindset stems from the biographical circumstances of the writer – he was born on Lodz in 1910, his mother was of the Polish origins, and he spent his childhood in Russia and Ukraine where there were no anti-Polish preconceptions and their effects to be experienced. In the essays by Škėma and in his autobiographical novel *The White Shroud* (1952), there is a considerable amount of criticism of the parochialism of Lithuanian culture and that of the anti-Polish bias.

The interrelations of the characters are modelled by the pattern of doubles. The most significant double of the protagonist is his mother; later in the narrative, her thematic function is shifted to the beloved of the protagonist Elena. The mother is a representative of the noble tradition (which is Polish) and passes to her son humanistic cultural values and the notions of nobility and honour. Elena takes the protagonist's grandmother's ring, and hence she is 'inscribed' into the noble family; she is also linked to Vilnius and to the Polish language. The creative aspirations of the protagonist are mirrored in the other two – male – characters. An alcoholic Stanley, just as his double Garšva, cannot realise his musical gift, for, by the philosophy of the novel, art in the consumerist America is just as useless as the pride of the nobility and the Polish language. The narrator also mocks the protagonist's father's creative aspirations manifested by improvisations of the composer Wieniawsky and by writing of patriotic plays following the patterns of national stereotypes.

Škėma's novel *The White Shroud* holds its significance to Lithuanian culture for a number of reasons. A different view towards Polish cultural values – and the independent stance of the author on the issue – is one of them.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.